

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRIȚESCU”

Vol. 47/2003

Colectia
BIBLIOTECA ECONOMICĂ

Seria
**Probleme
economice**

**MODELE
DE AGRICULTURĂ
ȘI POLITICI
AGRICOLE**

Luminița CHIVU, Constantin CIUTACU,
Valeriu IOAN-FRANC

ISBN 973-85935-5-7

Centrul de Informare și Documentare Economică

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

Modele de agricultură și politici agricole

dr. Luminița CHIVU,
dr. Constantin CIUTACU,
dr. Valeriu IOAN-FRANC

Centrul de Informare și Documentare Economică
București, 2003

Volumul de față prezintă tema
"Modele de agricultură și politici agricole"
realizată de Institutul de Economie Națională
în cadrul
Programului Național de Cercetare CERES.

Proiectul Institutului Național de Cercetări Economice al Academiei Române
**"Modelarea politicilor economice în perspectiva integrării în Uniunea
Europeană și fundamentarea restructurării economiei României în contextul
tranziției spre o nouă Europă".**

Contract 155/2001
Etapa a III-a, P2/4

Editat de CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
REDACTOR-ȘEF - VALERIU IOAN FRANȚ
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE - AIDA SARCHIZIAN

REDACTOR: LUMINIȚA DOGARU
MACHETARE ȘI TEHNOREDACTARE: MIHAELA PINTICĂ
CIDE/PROBLEME: Pro_ciutacu.doc (47)

Redacția și administrația: București, Calea 13 Septembrie nr. 13, sectorul 5,
cod poștal 76 117, telefon: 0040-1-411 60 75, telefax: 0040-1-411 54 86
Adresa poștală: București 5, căsuța poștală 5 - 72

Materialele cuprinse în acest volum pot fi reproduse numai cu aprobarea
conducerii Institutului Național de Cercetări Economice

Volumele seriei pot fi identificate și comandate fie în colecție anuală, respectiv ISSN 1222 - 5401,
fie pe fiecare titlu în parte, respectiv pe ISBN alocat fiecărui volum.

Pentru volumul de față: ISBN - 973 - 85935 - 5 - 7

CUPRINS

1. Contextul internațional actual al modelelor de agricultură și de politici agricole	5
1.1. Diferențele accepțiunii istorice ale politicilor agricole	6
1.2. Principiile unei agriculturi durabile	7
1.3. Agricultură multifuncțională	8
2. Costul politicii publice în favoarea agriculturii durabile în SUA	12
2.1. Principiile directe și costurile durabilității în SUA	12
2.2. Populația, forța de muncă, pământul, numărul de ferme și outputul agricol în SUA – evoluții istorice	13
2.3. Costul politicii agricole americane	15
2.3.1. <i>Analiza bilanțului fermelor americane în perioada 1950-1998</i>	15
2.3.2. <i>Analiza bilanțului sistemului agroalimentar american</i>	18
2.3.3. <i>Costul susținerii politicii agricole</i>	20
3. Costul politicii agricole comunitare (PAC)	22
3.1. Evoluții generale și contextul actual al PAC	22
3.2. Regimul plăților directe în contextul extinderii Uniunii	25
3.3. Regimul ajutoarelor directe naționale	25
3.4. Regimul normal al plăților directe	26
3.5. Cotele de producție și alte instrumente de gestiune a ofertei	26
3.6. Susținerea dezvoltării rurale	27
3.7. Evaluarea costurilor bugetare ale UE	27
4. Costuri și beneficii potențiale ale integrării agriculturii românești în piața unică	30
Bibliografie	32

1. Contextul internațional actual al modelelor de agricultură și de politici agricole

Numeroase acorduri și declarații (Summitul Pământului 1992, acordurile OMC 1994, Summitul mondial pentru alimentație 1996 și Politica Agricolă Comunitară) au pus în mișcare un proces dinamic, care nu este în întregime coerent sau logic și care nu asigură un echilibru între obiectivele de mediu, economice și sociale ale națiunilor lumii.

Este clar că țări și grupe de țări își schimbă brusc interesele și prioritățile; devine astfel imperios necesar pentru comunitatea internațională să caute elementul comun, atunci când se au în vedere aceste provocări cruciale.

Actorii lumii agricole și agroalimentare trebuie să cadă de acord asupra obiectivelor privind agricultura și zonele rurale. Acest acord reprezintă o necesitate prealabilă pentru dezvoltarea de politici și strategii care să permită ameliorarea caracterului durabil al agriculturii.

Confuzia obiectivelor poate să ducă la confuzia politicilor. Fără o înțelegere clară a ceea ce vrem noi de la agricultură, nu vom putea ajunge la acorduri asupra politicii și pozițiilor de negociere, care se vor dovedi în aceste condiții contradictorii. Agricultură este, înainte de toate, o activitate integrată vieții umane și societăților, care consumă sume importante din banii publici (40%-50% din cheltuielile UE sau 1.000 de dolari/familie în Europa, 400 de dolari/familie în SUA și 361 mild. de dolari sau 327 de dolari/persoană în țările OCDE); agricultura are responsabilitatea de a gestiona o mare parte a suprafețelor agricole, ca bunuri publice, așa cum sunt fauna, flora și apa.

Deciziile politice, luate la 4-5 ani la urne sau săptămânal la supermarket, nu generează o dezbateră serioasă asupra a ceea ce așteptăm noi de la exploatațile agricole, de la sistemele noastre alimentare și de la zonele noastre rurale.

La începutul anilor 1990, alimentația a devenit un subiect sensibil pentru public în Europa. Politicile privind alimentația au determinat dezbateri referitoare la comerțul global și la liberalizarea schimburilor. Problemele apărute, unele după altele – de la vacile hrănite cu hormoni la OMG (organisme modificate genetic), trecând prin boala vacii nebune – au neliniștit opinia publică europeană cu privire la caracterul tehnologic și comercial al agriculturii americane. Pe de altă parte, poziția UE de susținere a agriculturii și de apărare a piețelor sale, în numele caracterului durabil sau al multifuncționalității, a provocat o mare frustrare pe "terenul liberschimbismului" din SUA și al negocierilor OMC.

Mai mult decât obiect al negocierilor internaționale recente, un dialog internațional și național concentrat asupra aspectelor și opțiunilor politice, prin care caracterul durabil al dezvoltării agricole și rurale poate fi realizat distinct de procesele generate de discuțiile de la OMC. Societatea civilă și alte instituții participante pot să treacă în revistă ceea ce deja a fost consimțit de către guverne și industrie, ceea ce au făcut ele în numele agriculturii durabile și al dezvoltării durabile și ce se poate încă face pentru completarea acțiunilor conforme acestor principii.

Numeroase grupe de experți s-au întâlnit pentru a discuta despre **agricultura durabilă** sau, mai recent, despre **agricultura multifuncțională**. Aceste întâlniri încep de obicei prin a se pune de acord asupra definițiilor și obiectivelor referitoare la ceea ce înseamnă agricultura durabilă și la dezvoltarea acesteia, urmate de o listă de reforme ale politicii publice, considerate necesare pentru realizarea respectivelor obiective.

Demersul nostru urmărește, pentru început, în această fază a cercetării:

- furnizarea unor elemente privind contextul și fondul problemei agriculturii durabile;
- trecerea în revistă a diferitelor progrese realizate până acum în punerea în practică a unei agriculturii durabile pe coasta de Est și de Vest a Atlanticului, pornind de la obiectivele afișate în numeroasele definiții ale acestei paradigme;
- depistarea proceselor care pot să amelioreze înțelegerea și cooperarea în ceea ce privește aspectele pozitive și negative ale sistemului agricol actual.

1.1. Diferențele accepțiuni istorice ale politicilor agricole

În general, prioritățile politicilor publice și pozițiile de negociere în UE și în SUA reflectă fie interese naționale, fie obiective continentale.

Fiecare națiune sau grup de națiuni își au propriile rădăcini într-o istorie specifică privind politicile publice și gradul de înzestrare cu resurse naturale.

America de Nord, Australia, Uruguay, Brazilia sau Argentina, cu climat și soluri favorabile, cu o populație dispersată, rezultat al unei colonizări vechi, cu o mare capacitate productivă, peste propriile nevoi, sunt considerate "exportatoare naturale".

Aceste țări și-au construit economia pe exporturi agricole, pe agricultură intensivă, pe suprafețe relativ vaste, cu costuri de producție scăzute. Agricultura s-a dezvoltat în centrul acestor țări, în timp ce întinse regiuni geografice au rămas nepopulate.

Europa Occidentală și foarte populata Asie de Sud-Est au suportat crize alimentare repetate în istorie; Europa Occidentală a fost un importator alimentar net până în anii 1970. Agricultura și societatea s-au dezvoltat în spații geografice închise, în condițiile existenței unei numeroase populații implicate în sectorul agricol. În acest context, suprafața medie a fermelor este mică, ajungând astăzi să depășească arareori 15–20 ha.

Satul european a fost și încă mai este un loc de consum, ca și un loc de producție, agricultura producând cea mai mare parte a bunurilor materiale și publice. Relația singulară dintre agricultura și societatea europeană este în mod clar o particularitate a "modelului agricol european".

Cu toate aceste moșteniri foarte diferite, în cea de-a doua jumătate a secolului XX, UE și SUA au probat o tendință asemănătoare în protejarea agriculturii și în scăderea prețului real al materiilor prime.

Subvențiile și susținerea prețurilor au fost introduse în scopul indemnizării transferului tehnologic în agricultură, pentru creșterea productivității, dar au fost, în general, amortizate de valoarea pământului și de prețurile intrărilor, ceea ce uneori "a îmbogățit agricultura", în detrimentul producătorilor nesubvenționați care își caută un loc pe piața mondială (American Farm Bureau Federation a estimat că plățile directe către exploatațile agricole au sporit valoarea terenurilor agricole americane cu circa 250 milioane de dolari).

Astăzi, vocația exportatoare a UE este în mare parte artificială, subvenționată, cu un nivel ridicat al inputurilor chimice, pentru a răspunde la susținerea înaltă a prețurilor.

Din 1996, prin schimbarea politicii agricole, SUA au căutat să recâștige statutul de exportator natural și să-și exploateze avantajul comparativ, ca motor esențial al dezvoltării agricole.

Liberalizarea comerțului mondial este evident o etapă importantă în această strategie.

Această diviziune între țările exportatoare tradiționale și cele cu capacitate naturală limitată s-a evidențiat foarte clar la Conferința Interministerială a OMC de la Seattle, când au apărut două blocuri principale de negociere: grupul CAIRNS cuprinzând SUA, Australia, Noua Zeelandă, Canada, Argentina, Brazilia, Paraguay, Uruguay, Chile, Columbia, Costa Rica, Filipine, Fidji, Guatemala, Indonezia, Malaezia, Africa de Sud și Thailanda, pe de o parte, și UE, precum și Japonia, Coreea, Ungaria, Turcia, Elveția și Norvegia, pe de altă parte.

Chiar dacă aceste două grupuri au niveluri relativ asemănătoare de industrializare și urbanizare, este de înțeles că politicile și instituțiile au negociat după poziții distincte și acestea au fost construite în jurul priorităților și drepturilor economice dobândite de respectivele țări cu istorii foarte diferite de dezvoltare agricolă și rurală.

În cazul marilor țări exportatoare, firmele solicită inevitabil un loc în politica agricolă și comercială și susțin un lobby foarte puternic. OMC tratează acest sector în aceeași manieră cu care sunt tratate produsele prelucrate. Grupurile de presiune agricole din UE sunt cele care au profitat de avantajele agricole ale Tratatului de la Roma.

La fel se pot înțelege și diferitele interpretări ale agriculturii durabile și ale dezvoltării rurale durabile în cele două sfere, ca și formele lor de autojustificare.

Dedesubtul retoricii și acronimelor, conceptele de agricultură durabilă și de dezvoltare rurală rămân divergente, **între o interpretare productivistă, în țările exportatoare tradiționale și o interpretare multifuncțională, în țările cu capacitate naturală limitată.**

Un aspect la fel de important, care vine să completeze această panoramă, este lărgirea UE cu economiile agrare din Europa Centrală și de Est.

1.2. Principiile unei agriculturi durabile

În general, există tot atâtea definiții ale agriculturii durabile câte grupuri s-au întâlnit pentru a discuta această **nouă "diversiune" conceptual-politică**. Aproape toate definițiile acoperă însă tripticul: agricultura durabilă și dezvoltarea

rurală trebuie să conserve resursele naturale, să fie echitabilă și să fie performantă.

Definiția agriculturii durabile dată de FAO, care a primit o foarte largă aprobare pe plan internațional este următoarea: ***“favorizarea unei dezvoltări durabile în agricultură, pescuit și silvicultură, care să conserve pământul, apa, plantele și resursele genetice animale, nondegradante, corespunzătoare din punct de vedere tehnic, viabile din punct de vedere economic și acceptabile din punct de vedere social”***.

Păstrarea capacității productive și permanența sistemelor naturale este, evident, o condiție primară de care depinde rentabilitatea și repartiția echitabilă a beneficiilor; aceste elemente-cheie apar în definiția lui Gordon Conwey: **agricultura durabilă este cea care rezistă la crize și la șocuri, care combină productivitatea, stabilitatea și echitatea.**

Dar, într-o asemenea plajă de definiții, agricultura durabilă se confruntă cu o mare varietate de interpretări, de la cele mai profunde la cele mai superficiale.

Așa cum a subliniat și Președintele Federației Internaționale a Producătorilor Agricoli, conceptul de agricultură durabilă ar trebui să fie mult mai larg; astăzi el include caracterul durabil nu numai din punct de vedere economic, ci și caracterul durabil în domeniul mediului, caracter durabil social și caracter durabil în plan etic.

Apariția, în ultimii zece ani, a termenului de **agricultură multifuncțională** în Europa și în Japonia este, în parte, o tentativă de revendicare a unui concept global de agricultură durabilă, dar și o tentativă de a îl înscrie în realitatea politică.

1.3. Agricultură multifuncțională

Agricultura multifuncțională este un concept care a prins rădăcini o dată cu abordarea agriculturii durabile la Summitul Pământului de la Rio din 1992. Conceptul “a crescut” la începutul anilor ‘90 în Europa de Nord și Occidentală, precum și în Japonia, deopotrivă cu problemele micilor întreprinderi din sectorul rural (poziționarea acestora în peisaj, cultură, tradiții, comerțul și rolul lor în securitatea alimentară și identitatea națională).

Toate aceste valori sunt amenințate prin liberalizarea comerțului. Este vorba de frustrare în fundamentarea conceptului de agricultură durabilă și de o nouă atenție acordată funcțiilor multiple ale agriculturii și ale teritoriului în producția ecosistemelor, a celor de sănătate și bunăstare umană.

Agricultura multifuncțională înglobează funcții economice, sociale și ecologice și aspiră la reconcilierea diferitelor perspective, pentru a furniza populației alimentația și alte produse agricole, în cantitatea și la calitățile adecvate, evitând sărăcia, producând locuri de muncă, protejând mediul și resursele naturale pentru generațiile prezente și cele viitoare.

Conceptul de **multifuncționalitate** a fost salutat cu entuziasm de ONG prin organizațiile agricole și oamenii politici europeni. Agricultorii au apreciat faptul că multifuncționalitatea se concentrează asupra “plusului de bine public și de bunuri publice” și asupra externalităților negative și incită agricultura și sistemele de

producție spre contracte sociale, mai mult decât spre o reglementare industrială punitivă. Agricultură trebuie să contribuie și la reducerea presiunilor legate de problemele de mediu, prin conservarea capitalului ecologic.

Puțini guvernanți nu vor fi de acord cu faptul că agricultura și utilizarea terenurilor asociate poate și trebuie să producă o gamă întreagă de **externalități pozitive** (beneficii intangibile): menținerea peisajului cultural, prevenirea inundațiilor și a îmburuienării terenurilor, protecția captărilor de apă, ocuparea rurală și vitalitatea economică, precum și diversitatea biologică, conservarea terenurilor cultivate, producția de energie reînnoibilă, **care nu sunt luate în calcul în determinarea prețului produselor agricole și nu se regăsesc în profit.**

Dacă statul nu intervine pentru a corecta eșecurile pieței, funcția de competitivitate pe piața mondială se realizează cu costuri pentru alte domenii, cum ar fi bogăția peisajului, ocuparea forței de muncă și vitalitatea economică în mediul rural, securitatea alimentară.

Aceste elemente fundamentale au devenit inoperante atunci când au fost prezentate în cadrul negocierilor OMC pentru reformarea Acordului agricol al Rundei Uruguay.

Având în vedere externalitățile pozitive, binele public, conjugat cu securitatea alimentară și cu nevoile de protecție a mediului, este necesar **ca agricultura să fie tratată ca un caz special** care solicită mai multă susținere și protecție, menite să compenseze aceste servicii.

Tema multifuncționalității este, în consecință, oia neagră în negocierile comerciale multilaterale între grupuri.

Grupul CAIRNS (al cărui ordin de zi explicit este sistarea subvențiilor la export și a ajutoarelor directe și liberalizarea accesului pe piață, tratând agricultura într-o manieră asemănătoare altor industrii) susține, de asemenea, că există numeroase sectoare economice care furnizează externalități pozitive și care au funcții multiple, dar care au fost lăsate la îndemâna "valorilor violente" ale schimbărilor economice.

Țările în curs de dezvoltare și SUA, pe de o parte și UE, precum și Japonia, Coreea, Elveția și Nigeria, pe de alta, s-au lansat în discuții al căror sfârșit încă nu se întrevide.

Conceptul de multifuncționalitate este o povară greu de purtat.

Multifuncționalitatea este, actualmente, o parte integrantă a politicii UE, etichetată ca model agricol european, iar Comunitatea a luat o poziție foarte fermă față de reacțiile "dure" ale SUA și ale grupului amintit.

Comisia Europeană și cele două sindicate agricole și agroalimentare europene (COPA și COGECA) susțin ideea unui nou OMC, construit pe multifuncționalitate.

Comisarul pentru agricultură Franz Fischler a declarat că: "modelul european" bazat pe o agricultură multifuncțională, pune noi probleme (având în vedere îngrijorările opiniei publice față de globalizare) și oferă, de asemenea, o perspectivă de viitor mai orientată spre agricultură. Această viziune este contestată însă de "sirenele liberalizării totale" ale schimburilor agricole.

Multifuncționalitatea este cuvântul pe care îl utilizează Europa pentru a descrie legătura fundamentală între agricultura durabilă, securitatea sanitară, echilibrul natural, menținerea calității peisajului și a mediului, precum și a tot ceea ce este important pentru țările în curs de dezvoltare, în special securitatea alimentară. Pentru Uniune, este esențial ca progresele în comerț să nu impiețeze asupra rolului multifuncțional al agriculturii și să nu accentueze neliniștile legitime legate de securitatea alimentară și de calitatea produselor. Asemenea declarații conectează ferm conceptul multifuncționalității la permanența dezvoltării economice regionale.

SUA și alți principali exportatori agricoli nu se opun multifuncționalității, dar ei interpretează utilizarea sa actuală **"ca o pe «corupție» a dezbaterii comerciale"**. Având în vedere interesul lor inițial asupra valențelor de securitate alimentară ale multifuncționalității, țările în curs de dezvoltare au înțeles conceptul de multifuncționalitate ca ținând prea puțin seama de considerentele referitoare la subvențiile excesive ale Nordului, care introduc distorsiuni în concurență și împiedică statele sărace să se dezvolte din punct de vedere economic și să-și asigure securitatea alimentară prin agricultură.

Documentul de lucru pregătit pentru Conferința FAO asupra multifuncționalității, desfășurată în Olanda în 1999, confirmă poziția acestei teme neconfortabile din punctul de vedere al țărilor în curs de dezvoltare. Agricultură multifuncțională este considerată ca fiind un fel de protecționism îmbrăcat în haine noi; așa cum este ea prezentată, multifuncționalitatea este un proiect politic. Pentru marile țări exportatoare, agricultura durabilă este re poziționată în jurul funcțiilor nealimentare ale acestei ramuri.

După OMC, multifuncționalitatea riscă să crească dumpingul UE față de țările în curs de dezvoltare prin ajutoarele din partea politicilor din caseta bleu¹ și prin deschiderea și lărgirea definiției casetei verzi, fără o gamă mai largă de măsuri de susținere și de obligații de reducere. SUA, grupul CAIRNS și țările în curs de dezvoltare caută să închidă robinetul și să limiteze subvențiile din caseta verde, pentru a reduce la minimum efectul de distorsionare a producției și a comerțului, dar și de eliminare a celor din categoria casetei bleu.

Pe scurt, multifuncționalitatea este percepută ca un prost argument comercial: subiectiv, ambiguu, arbitrar și, de asemenea, capabil să promoveze formele subtile ale unui protecționism.

¹ Un sistem de evaluare adoptat prin consens care structurează politicile agricole pe niveluri, în casete (cutii) pe culori: portocaliu, verde, bleu; politica agricolă este înscrisă în casete în funcție de gradul de alterare comercială. Susținerea internă, care nu are sau prezintă puține efecte de distorsionare a concurenței și a comerțului este trăsătura **casetei verzi**. Țările se pot servi de această casetă verde din considerente necomerciale. Aceasta include dispoziții specifice promovate din rațiuni și considerente necomerciale, inclusiv măsuri de stocaj public, pentru a asigura securitatea alimentară și plățile agroecologice. Utilizarea politicii care afectează producția – **caseta portocalie** – este limitată și supusă eliminării treptate în timp. Politica **casetei albastre** (bleu) este recunoscută pentru distorsiunea relațiilor comerciale, dar ea rămâne permisă pentru că vizează mai mult contingentarea decât stimularea producției și este considerată o politică de tranziție spre noi reforme ulterioare.

Statele Unite susțin că acordurile OMC prevăd mai multă autonomie națională în remunerarea bunurilor publice și că țările nu pot să obțină multifuncționalitatea închizându-și piețele (fortăreață multifuncțională) sau promovând plăți prin caseta bleu.

Adversarii multifuncționalității subliniază că obiectivele sociale și de mediu pot fi atinse și altfel decât prin subvenții; multifuncționalitatea nu poate fi însă redusă la criterii agroecologice sau la indicatorii urmăriți de către OCDE.

Aspectele culturale și sociale (pentru agricultorii marginali, cum ar fi cei din Finlanda), cele ale securității alimentare, sunt componente ale abordării multifuncționalității.

Omogenizarea agriculturii, prin impunerea de standarde armonizate inoportune și prin tehnologii uniforme, riscă să afecteze caracterul durabil și influența locală asupra multifuncționalității.

2. Costul politicii publice în favoarea agriculturii durabile în SUA

2.1. Principiile directoare și costurile durabilității în SUA

Departamentul American al Agriculturii (USDA) a stabilit principiile directoare pentru susținerea agriculturii durabile, a silviculturii și a dezvoltării ruralului. Este vorba de durabilitatea economică, ecologică și socială a diferitelor sisteme de producție agroalimentare și silvice, de ameliorarea rentabilității în gestionarea resurselor naturale și ale sistemelor ecologice, de creșterea vitalității comunităților rurale și de integrarea acestor obiective în politici și programe vizând, în particular, colaborarea, parteneriatul și medierea. SUA nu au o politică globală a agriculturii durabile; ele au politici de protecție a resurselor, politici de dezvoltare rurală și alte politici care contribuie la dezvoltarea agriculturii durabile. Programele de dezvoltare rurală ale USDA se concentrează asupra exploatațiilor agricole, asupra mijloacelor de subzistență și de reducere a sărăciei.

USDA afirmă deschis că agricultura nu este activitatea economică principală în zona rurală a Americii și că stabilizarea părții marginale a populației rurale (puțin peste 20%) se face prin ocuparea în industrie și în servicii. Există zone care sunt dependente de agricultură, mai ales în regiunile puțin populate din centrul SUA, unde sunt urmărite strategii pentru creșterea valorii adăugate, care îi ajută pe agricultori în afacerile lor, în special prin transformarea produselor și prin vânzarea lor pe piață.

Serviciul de cercetări economice al USDA a arătat că industria alimentară nu poate fi un motor universal pentru creșterea ocupării în zonele rurale; întreprinderile agroalimentare se implantează în proximitatea ariilor urbane. Nici perspectivele de viitor în domeniul economiei serviciilor pentru regiunile din centrul SUA nu sunt promițătoare pentru că serviciile și industriile comerciale, mai mult decât alte activități, au o mare tendință de concentrare în orașe unde au acces la piețele mari ale consumatorilor, la rețele de transport, la industriile complementare, la societățile de afaceri și de servicii.

În spatele acestor principii se află însă mai mult de un secol de experiență, de autoprotecție prin liberalism și scară a producției, iar, la nevoie, prin uriașele sume de bani oferite către fermieri și sectorul agricol.

De altfel, putem afirma că în cazul SUA, durabilitatea în dezvoltare și în politica agricolă se referă mai ales la crearea unui întreg sistem economico-instituțional și financiar de putere și influență, care, pe fondul scării enorme a producției îi asigură acestei țări sustenabilitatea hegemoniei economice mondiale.

Pentru SUA agricultura durabilă nu are sens decât dacă această țară își menține poziția de inițiator de politici și prețuri pentru agricultura mondială.

Pentru a nu rămâne numai în domeniul afirmațiilor, în cele ce urmează vom prezenta câteva repere statistice ale agriculturii americane din secolul recent încheiat.

2.2. Populația, forța de muncă, pământul, numărul de ferme și outputul agricol în SUA – evoluții istorice

În perioada 1900-1998 totalul populației SUA a evoluat de la 76 la 271 milioane de locuitori, cu o creștere de peste 3,5 ori; dacă ar fi să judecăm această evoluție prin prisma situației altor țări, putem afirma că SUA reprezintă o excepție. Aceasta se datorează în primul rând puterii de atracție extraordinare pe care o are încă această țară, în mare parte, ca rezultat al unor factori psihologici, lipsei confruntărilor politice și militare, precum și a forței economico-financiare oferite de sistemul politic stabil, de moneda puternică și de capacitatea de a elabora și susține politici și instituții mondiale, utilizate și în scopuri proprii.

În ce privește agricultura și populația rurală, evoluția istorică este prezentată în tabelul nr. 1.

După cum se poate constata, din 1920 și până în 1998, populația fermelor s-a redus de la 32 de milioane la 4,7 milioane; scăderea absolută totală este de peste 27 de milioane. Intensitatea reducerii populației fermelor este diferită în timp: în primii 40 de ani (1920-1960) populația fermelor s-a redus la jumătate, de la 32 la 15,4 milioane de persoane, iar în următorul interval de aproape 40 de ani a scăzut diferențiat – de la 15,4 la 9,7 milioane în perioada 1960-1970, de la 9,7 la 6,1 milioane în deceniul 1970-1980, de la 6,1 la 4,6 milioane în deceniul 1980-1990, iar după 1995 populația fermelor s-a menținut constantă.

Se poate spune însă că, în prezent, agricultura americană și-a epuizat potențialul de eliberare a forței de muncă.

Tabelul nr. 1

Evoluția agriculturii SUA în perioada 1900-1998

Anul	Populație			Număr de ferme (mii)	Suprafață		Număr mediu de persoane pe o fermă	Indice output agricol 1982 = 100 %
	Total (mil. loc.)	Populația fermelor (mil.)	% din populația totală		Suprafața totală a fermelor (mil. ha)	Suprafața medie a fermei (ha)		
1900	76	5.700	339,5	59,6	...	26
1920	106	32,0	30,1	6.518	386,9	59,4	4,9	37
1940	132	30,5	23,2	6.350	429,4	67,6	4,8	43
1950	152	23,0	15,3	5.648	470,3	83,8	4,1	51
1960	181	15,4	8,7	3.962	475,9	120,1	3,9	63
1970	205	9,7	4,8	2.924	448,0	153,2	3,3	73
1980	228	6,1	2,7	2.440	420,5	172,3	2,5	91
1990	250	4,6	1,9	2.146	399,4	186,1	2,1	108
1995	263	4,6	1,8	2.196	389,7	177,5	2,1	116
1996	265	4,7	1,8	2.190	388,1	177,2	2,1	120
1997	268	4,7	1,8	2.190	386,7	176,6	2,1	127
1998	271	4,7	1,7	2.192	385,7	176,0	2,1	...

Sursa: Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness*, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000.

Populația fermelor și-a redus ponderea în populația totală de la 30,1 % în 1920 la 1,7 % în 1998.

Casetă nr. 1

Practic, numărul de fermieri din SUA este echivalent cu populația activă din agricultura României; singura diferență este că fermierii din SUA dețin aproximativ 385 milioane de hectare și realizează la poarta fermei o producție în valoare de peste 156 miliarde de dolari. Agricultorii români utilizează o suprafață agricolă de 14-15 milioane de hectare și realizează o producție agricolă brută de 7,5 miliarde de dolari.

Paradoxal, fermierii americani realizează pe un hectar, în medie pe an, o valoare a producției agricole de circa 400 de dolari, în timp ce în România, în anul 2000, valoarea producției agricole medii a fost de peste 500 de dolari.

Pe o persoană însă, fermele americane realizează o productivitate medie anuală de peste 33.000 de dolari, în timp ce în România valoarea producției agricole ce revine pe un agricultor activ a fost în anul 2000 de aproximativ 2.140 de dolari.

Numărul fermelor din America s-a redus la mai mult de jumătate în intervalul 1900-1998 (de 5,7 la aproximativ 2,2 milioane). Diminuarea numărului de ferme a fost mult mai accentuată după anul 1950; dacă în prima jumătate a secolului trecut numărul fermelor s-a menținut, cu unele oscilații (5,7 milioane în 1900 și 5,6 milioane în 1950), în deceniul al șaselea numărul acestora a scăzut cu peste 1,7 milioane; în deceniul șapte au mai dispărut încă un milion de ferme, dar după 1995 se observă o tendință de creștere ușoară.

Suprafața medie a fermei a crescut continuu din 1900 până în 1990, de la circa 60 de hectare la peste 186 de hectare. După 1990 se observă o tendință de diminuare a dimensiunii fermelor americane, acestea înregistrând în 1998 o mărime de 176 de hectare.

Numărul de persoane pe o fermă s-a diminuat de la o medie de 4,9 în anul 1920 la 2,1 la sfârșitul secolului.

Forța de muncă agricolă a evoluat de la 9,3 milioane de persoane în anul 1950 la aproximativ 3 milioane de persoane în anul 1999. Din 1950 până în 1999 ponderea forței de muncă agricole în populația fermelor a crescut de la 40,5% la 63,2%.

Ca **structură**, forța de muncă familială își reduce ponderea în forța de muncă totală de la 77,6% în 1950 la 68,8% în 1999. Numărul angajaților salariați a evoluat de la 2,1 milioane de persoane în 1950 la 929 mii de persoane în 1999; ca pondere, aceștia dețineau 22,4% în totalul forței de muncă în anul 1950 și 31,2% în anul 1999.

Competitivitatea agriculturii americane datorează destul de mult salariaților care au provenit în special din Mexic și care, de cele mai multe ori, au fost plătiți în afara normelor și reglementărilor internaționale actuale.

Dacă vom calcula productivitatea forței de muncă din agricultura americană, având în vedere persoanele active și nu populația fermelor (2,977 milioane în 1999 – ceea ce reprezintă mai puțin de jumătate din numărul agricultorilor activi ai UE 15 și ceva mai puțin decât cele 3,5 milioane de agricultori activi din România),

vom obține peste 52.400 de dolari/persoană, comparativ cu cei 33.000 de dolari anteriori, cât a fost acest indicator pentru întreaga populație din ferme.

Outputul total al producției agricole (1982 = 100) a evoluat de la 26% în 1900 la 127% în 1997; este vorba, cu alte cuvinte, de o creștere totală a producției agricole de 4,88 de ori, în intervalul 1900-1997; din 1900 până în 1950 outputul s-a dublat (1,96 de ori), iar în următoarea jumătate de secol creșterea a fost de 2,5 ori. Pe o persoană activă, în ultima jumătate de secol outputul agricol a crescut de 7,83 de ori.

În același interval, numărul populației care revine pe o unitate de forță de muncă agricolă a crescut de 7,19 ori.

2.3. Costul politicii agricole americane

2.3.1. Analiza bilanțului fermelor americane în perioada 1950-1998

În intervalul 1950-1998, numărul total de ferme din agricultura americană s-a diminuat de peste 2,5 ori, iar populația fermelor a scăzut de 4,9 ori; în același timp, suprafața medie a fermelor a crescut de 2 ori (în cea mai mare parte datorită reducerii numărului de ferme), iar populația medie pe o fermă a scăzut de 2 ori; cu alte cuvinte, dublarea dimensiunii și reducerea de 2 ori a populației fermelor a sporit suprafața de teren ce revine pe o persoană de peste 4 ori.

În termeni de bilanț (tabelul nr. 2), activele totale ale fermelor au sporit în **termeni nominali** ca valoare, în perioada analizată, de peste 8,75 de ori; clădirile și terenurile și-au sporit valoarea nominală de 10,9 ori, valoarea animalelor a crescut de 3,6 ori, cea a mașinilor de 7,2 ori, iar activele financiare nominale au crescut de 5,7 ori.

Din totalul activelor, capitalul proprietarilor a sporit de la 110,7 mild. de dolari la 891,4 mild. de dolari, iar datoriile totale ale fermelor au evoluat de la aproape 11 mild. la 173 mild. de dolari; rata de îndatorare a evoluat de la 9,8 la 19,4%, după ce atinsese un vârf de 21,2% în 1970.

Tabelul nr. 2

Bilanțul fermelor americane la 31 decembrie

mild. dolari

	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Active total, din care:	121,6	174,2	278,7	983,2	838,8	1.064,3
- clădiri și terenuri	75,4	123,3	202,4	782,3	618,4	822,8
- animale	17,1	15,6	23,7	60,6	70,9	62,0
- mașini	12,3	19,1	30,4	80,3	85,4	88,6
- active financiare	9,7	10,0	13,7	26,7	38,4	55,4
- alte active	7,1	6,2	8,5	32,8	25,7	35,5
Capitalul proprietarilor	110,7	151,7	229,9	816,4	700,9	891,4
Datorii totale	10,9	23,0	48,7	166,8	137,9	172,9
Rata de îndatorare (%)	9,8	15,2	21,2	20,4	19,7	19,4

Sursa: Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness, 8th Edition*, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000.

Media acestor indicatori pe o fermă a fost evident influențată de procesele de concentrare a capitalului și a terenurilor.

Tabelul nr. 3
Valorile medii anuale ale unor indicatori de bilanț care revin pe o fermă,
în agricultura SUA, în perioada 1950-1998

	dolari/fermă					
	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Active total, din care:	21.530	43.968	77.674	402.989	391.932	486.510
- clădiri și terenuri	13.350	31.121	51.580	320.884	288.915	376.610
- animale	3.028	3.937	8.105	24.841	33.124	28.230
- mașini	2.178	4.821	10.397	32.916	39.899	40.340
- active financiare	1.717	2.524	4.685	10.944	17.940	25.220
- alte active	1.257	1.565	2.907	13.404	12.054	16.110
Capitalul proprietarilor	19.600	38.163	61.019	334.614	327.505	407.840
Datorii totale	1.930	5.805	16.655	68.375	64.427	78.670
Procent de îndatorare(%)	9,8	15,2	27,3	20,4	19,7	19,3
Număr mediu de pers./fermă	4,1	3,9	3,3	2,5	2,1	2,1

Sursa: Prelucrări proprii după Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness*, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000.

După cum se poate constata, valoarea activelor pe o fermă a sporit de 22,6 de ori, de la 21,5 la 486,5 mii de dolari, în timp ce valoarea clădirilor și a terenurilor pe o fermă a crescut de peste 28 de ori. Capitalul proprietarilor a crescut de la 19,6 la 407,8 mii de dolari, în timp ce datoriile totale medii pe o fermă au evoluat de la 1,9 la 78,7 mii de dolari.

Dimensiunea medie anuală a acestor indicatori pe o persoană (populația fermelor) relevă creșteri nominale și mai spectaculoase (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4
Valorile medii anuale ale unor indicatori de bilanț care revin pe o persoană
(populația fermelor), în agricultura SUA, în perioada 1950-1998

	dolari/persoană					
	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Active total, din care:	5.251	11.274	23.538	161.196	186.634	231.671
- clădiri și terenuri	3.256	7.980	15.630	128.354	137.579	179.338
- animale	739	1.009	2.456	9.936	15.773	13.443
- mașini	531	1.236	3.151	13.166	19.000	19.210
- active financiare	419	647	1.420	4.378	8.543	12.010
- alte active	307	401	881	5.362	5.740	7.671
Capitalul proprietarilor	4.780	9.785	18.491	133.846	155.955	194.210
Datorii totale	471	1.488	5.047	27.350	30.680	37.462

Sursa: Prelucrări proprii după Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness*, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000.

Valoarea nominală a activelor pe o persoană a fost de peste 44 de ori mai mare, din care valoarea clădirilor și terenurilor a crescut de peste 55 de ori; valoarea efectivelor de animale pe o persoană a crescut cel mai lent, de numai 18 ori, în timp ce datoriile totale pe o persoană au crescut de aproape 80 de ori.

În prețuri comparabile, creșterile indicatorilor de bilanț sunt mult mai temperate.

Tabelul nr. 5

Valorile medii anuale ale unor indicatori de bilanț care revin pe o persoană (populația fermelor), în agricultura SUA, în perioada 1950-1998

dolari/persoană, prețuri 1950

	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Active total, din care:	5.251	8.877	14.094	48.847	36.452	37.609
- clădiri și terenuri	3.256	6.283	9.359	38.895	26.871	29.113
- animale	739	795	1.471	3.011	3.081	2.182
- mașini	531	973	1.887	3.990	3.711	3.118
- active financiare	419	510	850	1.327	1.669	1.950
- alte active	307	316	527	1.625	1.121	1.245
Capitalul proprietarilor	4.780	7.705	11.072	40.559	30.460	31.528
Datorii totale	471	1.172	3.022	8.288	5.992	6.082

Sursa: Prelucrări proprii după Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness*, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000; Deflatorul PIB - sursa Bureau of Economic Analysis, *Science & Engineering Indicators* – 2000.

În 1998, comparativ cu anul 1950, valoarea activelor totale a evoluat la 716%, cel mai rapid crescând valoarea terenurilor și a clădirilor – de 8,94 de ori și valoarea mașinilor de 5,87 de ori. Valoarea animalelor a sporit, de asemenea, cel mai lent, creșterea fiind de 295 %.

Datoriile totale medii pe o persoană, în termeni reali, au crescut de peste 12,9 ori (tabelul nr. 6 și graficul nr. 1).

Tabelul nr. 6

Dinamica valorilor medii anuale ale unor indicatori de bilanț care revin pe o persoană (populația fermelor), în agricultura SUA, în perioada 1950-1998

%, 1950 = 100

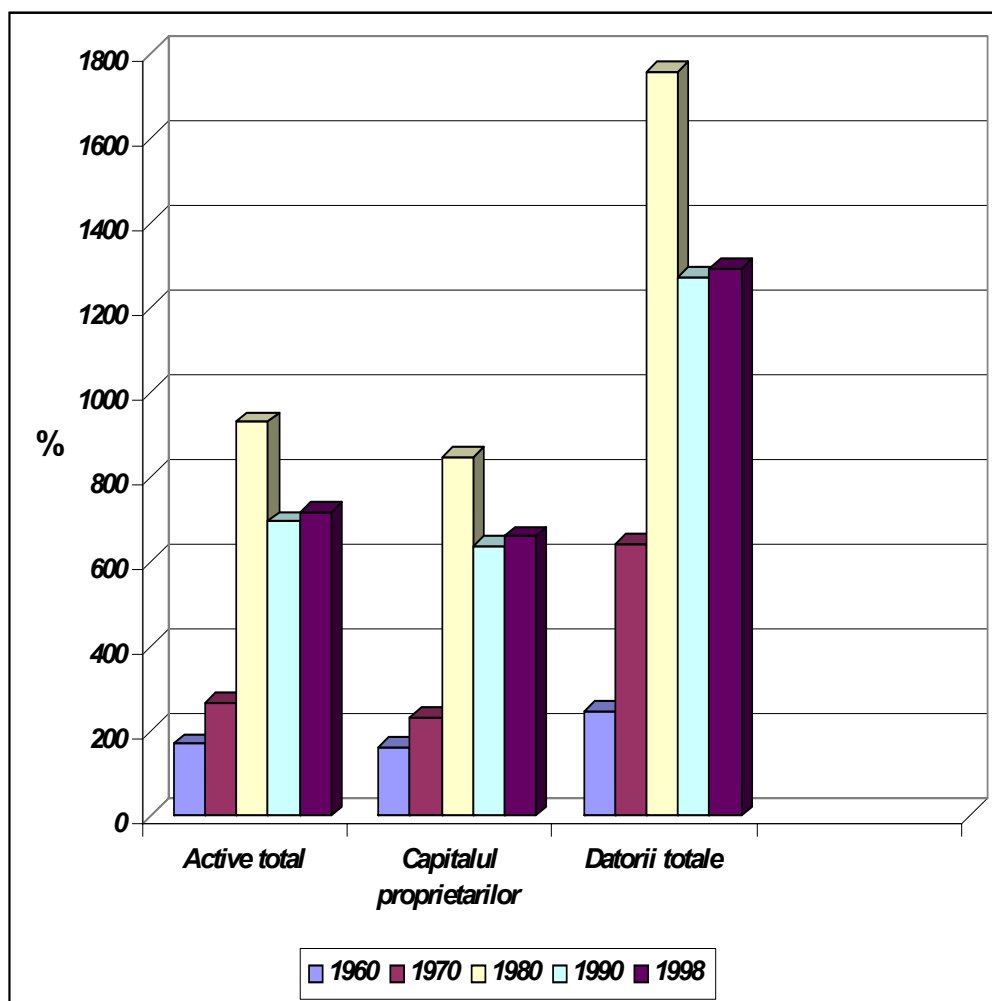
	1960	1970	1980	1990	1998
Active total, din care:	169	268	930	694	716
- clădiri și terenuri	193	287	1.195	825	894
- animale	108	199	407	417	295
- mașini	183	355	751	699	587
- active financiare	122	203	317	398	465
- alte active	103	172	529	365	406
Capitalul proprietarilor	161	232	849	637	660
Datorii totale	249	642	1.760	1.272	1.291

Sursa: Prelucrări proprii după Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness*, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000; Deflatorul PIB - sursa Bureau of Economic Analysis, *Science & Engineering Indicators* – 2000.

Graficul nr. 1

Dinamica valorilor medii anuale ale unor indicatori de bilanț care revin pe o persoană (populația fermelor), în agricultura SUA, în perioada 1950-1998

%, 1950 = 100

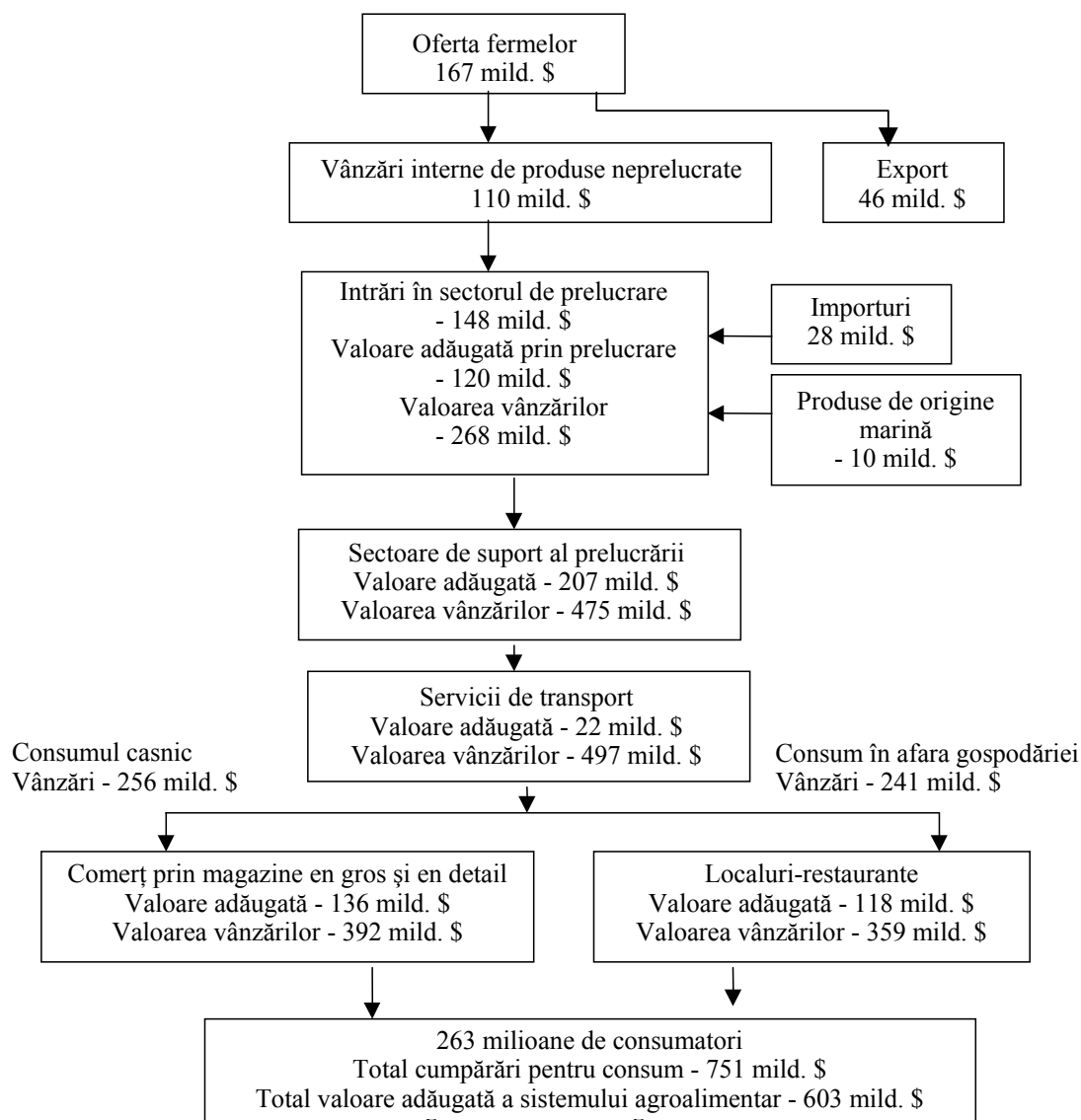
2.3.2. Analiza bilanțului sistemului agroalimentar american

Producția fermelor americane intră în procesul de prelucrare și comercializare prin intermediul sistemului agribusiness. Acesta asigură integrarea segmentelor producției primare cu prelucrarea și comercializarea produselor agricole.

Pentru anul 1998, de pildă, organizarea funcțională a acestui sistem este prezentată în schema nr. 1.

Schema nr. 1

Organizarea funcțională a agribusiness-ului din SUA în anul 1998

Sursa: Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness*, 8th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000.

Desigur că se pot face multe comentarii cu privire la datele din schema anterioară.

În primul rând, este de reținut că din cele 148 mild. de dolari – valoare a produselor primare intrate în sistem, din care: 110 mild. de dolari produse agricole

neprelucrate provenite de la ferme, 28 mild. de dolari valoarea importurilor și 10 mild. de dolari produse din acvacultură - outputul total este de 751 mild. de dolari.

Prin prelucrare și comercializare, valoarea produselor primare sporește de peste 5 ori (sectorul de prelucrare sporește această valoare de 1,81 de ori, cel de servicii aduce o creștere de 1,85 de ori, iar comerțul și alimentația publică mai adaugă la fiecare dolar intrat 51 de cenți).

Valoarea adăugată pe sectoare se prezintă astfel: **prelucrare** – 120 mild. de dolari (19,9% din total Vab), **servicii de ambalare și transport** – 229 mild. de dolari (37,9%), **comerț** -136 mild. de dolari (22,6% din total) și **alimentație publică** – 118 mild. de dolari (19,6% din total Vab).

Sectorul agroalimentar a deținut în anul 1998 aproximativ 8,6% din PIB, 10,7% din venitul național și 11,9% din veniturile personale nete disponibile ale populației.

Pentru o persoană, în anul 1998, costul produselor agroalimentare consumate a fost în medie de aproximativ 2.855 de dolari.

2.3.3. Costul susținerii politicii agricole

În ultimii ani, în economia agrară americană, fermele sunt încadrate în trei sectoare, în funcție de valoarea vânzărilor: ferme în expansiune sau cele care realizează o valoare anuală a vânzărilor mai mare de 100.000 de dolari; ferme în declin cu o valoare anuală a vânzărilor cuprinsă între 20.000 și 99.999 de dolari și sectorul necomercial al agriculturii, compus din ferme cu o valoare medie anuală a vânzărilor de sub 20.000 de dolari.

Sistemul plăților directe guvernamentale este diferențiat pe cele 3 categorii de ferme. Dimensiunea plăților și numărul de ferme care au beneficiat sunt prezentate în tabelul nr. 7.

Tabelul nr. 7

Valoarea totală a plăților guvernamentale directe, pe categorii de ferme în SUA, în anii 1980 și 1997

Categorii de fermă, în funcție de valoarea vânzărilor	Număr de ferme		Valoarea plăților guvernamentale directe către ferme (dolari/fermă)		Valoarea totală a plăților guvernamentale directe către ferme (milioane dolari)	
	1980	1997	1980	1997	1980	1997
>100.000 \$	271.000	343.000	2.096	13.628	568,0	4.674,0
20.000 – 99.000 \$	637.000	458.000	879	4.229	591,6	1.936,9
< 20.000 \$	1.532.000	1.257.000	103	700	157,8	879,9
Total	2.440.000	2.058.000	-	-	1317,4	7.490,8

Sursa: *Prelucrări proprii după Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, Agricultural Economics and Agribusiness, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000.*

Potrivit acestor date se poate observa că fermele comerciale puternice au primit în 1997 62,5% din totalul plăților directe, deși reprezentau numai 16,7% din

numărul total de ferme; în anul 1980 acestea reprezentau 11% din totalul fermelor, iar plățile directe guvernamentale s-au cifrat la 44%.

Celei de-a doua categorii de ferme îi revenea în 1997, 25,8% din plățile directe, acestea deținând 22,2% din numărul de ferme, comparativ cu 45,3% și respectiv 26,1% în anul 1980.

În fine, sectorul necomercial, care deținea, în 1997, peste 61% din numărul de ferme primea numai 11,7% din totalul plăților directe.

Cu alte cuvinte, **politica agricolă americană susține prin plăți directe fermele puternice.**

Totalul plăților directe a reprezentat în 1997 aproximativ 6-7% din valoarea producției vândute la poarta fermei.

Costul politicii agricole nu se rezumă însă numai la susținerea prin plăți directe. Sume mult mai mari sunt puse în joc prin diferite canale și instrumente de susținere.

În anul 1980, de pildă, economiștii britanici estimau în cazul SUA un cost total al susținerii politicii agricole de 36 mild. de dolari, care se repartiza astfel: beneficiile producătorilor agricoli – 26,3 mild., costuri pentru consumatori – 6 mild. de dolari, iar costul suportat de plătitorii de taxe – 30 mild. de dolari.¹

În concluzie, potrivit studiului amintit politica de susținere a agriculturii funcționează astfel: pentru ca un producător agricol să obțină un beneficiu de un dolar, ceilalți trebuie să plătească 1,37 dolari.

În anul 2000, bugetul plăților directe al USDA pentru sectorul agricol a însumat 28 miliarde de dolari, din care, ajutorul de urgență a fost de peste 7 miliarde (25-40% din total), mediul a fost finanțat cu 2 miliarde, restul de circa 18 miliarde fiind consumat de măsurile care reglează piața.

Pe lângă sistemul plăților directe, agricultura mai primește un suport financiar prin programele de mediu.

Programul incitativ pentru calitatea mediului (EQIP), de pildă, este direcționat, în principal, spre regiunile prioritare, care au probleme semnificative în domeniul resurselor naturale (în particular solul și apa – eroziunea solului, calitatea și cantitatea apei, habitatul faunei și florei, mlaștinile, pădurile și pășunile).

În acest sens, există în SUA cinci programe: pentru rezervații și mlaștini, pentru habitatul faunei și florei, pentru trecerea în rezervă a terenurilor în scopul conservării (două programe) și pentru protecția terenurilor cultivate.

De asemenea, se află în executare **programul de cercetare și popularizare a agriculturii durabile – SARE** - prin care se urmărește îmbunătățirea și permanenta actualizare a cunoștințelor privind practicile economice viabile, sănătoase din punct de vedere ecologic și socialmente responsabile, și care îi ajută pe agricultori și proprietari să adopte principii și cunoștințe corespunzătoare.

În acest sens, există consilii regionale care coordonează și pilotează producătorii, consilieri agricoli, universitari, administratori, inclusiv cei de stat și federali, reprezentanții organizațiilor cu scop nelucrativ. Bugetul total al programelor agroecologice al USDA pentru anul 2000 a însumat peste 3,3 miliarde de dolari.

¹ V.O. Roningen, P.M. Dixit, How Level in the Playing Field: An Economic Analysis of Agricultural Policy Reforms in Industrial Market Economies, US Department of Agriculture, Washington, 1989.

3. Costul politicii agricole comunitare (PAC)

3.1. Evoluții generale și contextul actual al PAC

Ca urmare a includerii în art. 40 al Tratatului de la Roma a necesității unei politici și strategii agricole comune, în anul 1962 a fost inițiată PAC.

PAC avea drept scop să ajute statele membre (CE₆) să atingă cele cinci obiective stipulate în art. 39 al Tratatului, și anume:

1. creșterea productivității agriculturii prin promovarea progresului tehnic și utilizarea optimă a factorilor de producție;
2. asigurarea unui standard de viață corespunzător comunității agricole, prin creșterea venitului acesteia (pe persoană);
3. stabilizarea piețelor;
4. asigurarea ofertei corespunzătoare de produse agricole;
5. asigurarea unor prețuri rezonabile pentru consumatori.

Când a fost inițiată politica de susținere a prețurilor, în anii '30, agricultura ocupa o mare parte din forța de muncă din economiile CE. În 1957 ponderea agriculturii în forța de muncă ocupată din Italia era de 35,6%, 16,3% în Germania, 24,6% în Franța, 12,8% la Olanda și 7% în Belgia.

Acest lucru a determinat guvernele ca în programele lor să fie favorabile agriculturii.

Unul dintre rezultatele vizibile ale PAC îl constituie reducerea continuă a populației ocupate în agricultură și creșterea productivității și competitivității muncii.

Cu toate aceste creșteri de productivitate a muncii, raportul dintre veniturile fermierilor și celelalte venituri din economie a rămas încă la un nivel redus – aproximativ 50 % în Franța, Italia și Germania. Excepțiile le constituie Belgia și Olanda, în care sectorul agricol era relativ avansat din acest punct de vedere încă din anii '50. Ca rezultat, migrația din agricultură spre celelalte sectoare a cunoscut dimensiuni importante.

În 1985, ponderea agriculturii în ocuparea totală a scăzut la 11,2% în Italia, 5,5% în Germania, 7,6% în Franța, 4,9% în Olanda și 2,9% în Belgia.

În timp, paralel cu extinderea în trepte a Uniunii Europene, politica agricolă comunitară a fost supusă unor procese de reformă.

Între acestea, cele mai notabile sunt orientările recente vizând conceptul de dezvoltare durabilă, multifuncționalitate și politica de dezvoltare rurală.

Prin Actul european agricol din 1986 s-a prevăzut necesitatea integrării exigențelor de protecție a mediului în alte politici; în 1987 Comisia a publicat Cartea verde - "*Agricultura și mediul*". Apoi, prin cel de-al cincilea Program de acțiune pentru mediu, adoptat de către Comisie în 1992, și prin Tratatul de la Maastricht, intrat în vigoare în 1993, principiul durabilității a fost integrat în politica

de mediu; s-a introdus astfel obligativitatea de a integra exigențele de mediu în toate politicile UE.

Prin programul de reformă a PAC s-au prevăzut prime incitative menite să încurajeze agricultorii în utilizarea metodelor de producție mai puțin intensive, pentru a reduce impactul asupra mediului și a diminua excedentele agricole; acesta a constituit un prim pas spre deplina integrare a elementelor de mediu în politica agricolă. Noua reformă a fost apoi completată prin Agenda 2000.

Al doilea vector al PAC îl reprezintă noua **politică de dezvoltare rurală** (care nu intră în Agenda 2000, dar a fost adoptată la Consiliul de la Berlin, din anul 1999), ca o parte esențială a **modelului agricol european**, menit să pună în practică o structură coerentă și durabilă, pentru a garanta viitorul sectorului rural și pentru a menține crearea de locuri de muncă.

Principiile actuale ale modelului agricol european sunt următoarele:

- multifuncționalitatea agriculturii și diversificarea producției de bunuri alimentare; aceasta implică identificarea și încurajarea gamei de servicii furnizate de agricultori;
- ajutoare flexibile pentru dezvoltarea rurală, bazate pe subsidiaritate și descentralizare, consultarea la nivel regional și parteneriatul la nivel local;
- transparență în elaborarea și gestiunea programelor, printr-o legislație simplificată și mai accesibilă.

Pentru a se transpune în practică noii vectori ai politicii agricole comunitare s-au avansat o serie de programe de dezvoltare rurală, astfel:

- agricultura biologică;
- creșterea animalelor în sistem intensiv;
- protejarea raselor locale;
- întreținerea terenurilor necultivate;
- reducerea vârstei de pensionare;
- protecția biodiversității genetice;
- formarea profesională.

În noul context politic, plățile directe către agricultori – ca o componentă de suport a politicilor agricole comunitare - sunt supuse unei condiționalități de mediu aplicate la nivel național (Directivele pentru habitat, pentru nitrați etc.)

Reglarea Dezvoltării Rurale (RUR) conține elemente-cheie pentru noile generații de programe care vizează spațiul natural și mediul social: investiții în exploatarea agricolă; instalarea tinerilor agricultori; preretragera din activitate; formarea profesională; zone defavorizate și cele supuse restricțiilor de mediu; agroecologie; ameliorarea transformării și comercializării produselor agricole; silvicultură; favorizarea adaptării și dezvoltării zonelor rurale (comercializarea produselor de calitate, diversificarea agriculturii, infrastructura agriculturii).

Dezvoltarea rurală este asistată financiar prin fondurile structurale. Acestea sunt destinate susținerii celor mai sărace regiuni, pentru reducerea decalajului față de cele bogate și reprezintă 1/3 din bugetul PAC, respectiv peste 40 mld. de euro.

Chiar în condițiile recente reforme PAC, agricultura ocupă încă peste 40% din cheltuielile UE, agricultorii primind un suport public de peste 47 mld. de euro.

Așa cum am arătat anterior PAC rămâne încă vulnerabilă la solicitarea OMC; "clauza de pace" va expira în 2003. În prezent se fac mari presiuni pentru a se înlocui susținerea prețurilor cu plăți directe, condiționate de performanțele de mediu și de dezvoltarea rurală (casetă verde).

A doua provocare a PAC, condiționată de conformarea cu OMC, este lărgirea UE. Dacă extinderea va avea loc, este posibil ca PAC să fie din nou reformată.

Având în vedere țelul politicii UE de extindere spre Est, în țări ca Polonia și România (cu 24 și respectiv 36% din populație ocupată în agricultură) ocuparea forței de muncă în agricultură ar putea să sufere foarte mult.

Procesele de negociere pentru aderarea noilor țări candidate vor urmări să stabilească o poziție comună asupra:

- plăților directe;
- cotelor de producție;
- instrumentelor de gestiune a ofertei;
- dezvoltării rurale;
- poziției comunitare asupra regulilor și procedurilor în materie de ajutoare de stat pentru agricultură;
- stocurilor publice de producție agricolă a noilor state membre (stocuri normale sau anormale).

Nu se poate pierde din vedere aspectul extrem de important al nivelului redus de competitivitate existent în prezent în agricultura țărilor candidate.

Aplicarea aceluiași politici de prețuri ale UE în țările candidate va avea ca efect încurajarea producătorilor de cereale și descurajarea utilizării cerealelor ca alimente pentru animale. Totodată, producția de carne și lapte de bovine, precum și carnea de porc s-ar putea să scadă în aceste țări, în vreme ce creșterea veniturilor consumatorilor din Est va spori cererea pentru asemenea produse.

Tot așa, structura defavorabilă a agriculturii - număr mare de mici exploatații, existența durabilă a unei agriculturi de semisubzistență, dublată de crearea unui sector orientat spre producția comercială - va putea genera probleme pentru politica agricolă comună.

Această structură dualistă poate exacerba tensiunile politice ale procesului de restructurare nu numai pentru structurile agricole, cât și pentru infrastructura în amonte și aval, în domeniul serviciilor și în cel al ocupării din alte sectoare.

În cursul primilor ani de după aderare există riscul ca procesul de restructurare și instrumentele comunitare să fie asociate cu o sărăcie și un șomaj rural în creștere, fără ca problema fundamentală a surselor venitului de înlocuire să fie încă rezolvată.

Înlocuirea semisubzistenței cu alt mijloc de protecție socială va rămâne o problemă fundamentală pentru viitorul politicilor și bugetelor Uniunii lărgite.

Deși în prezent nu se acceptă o politică cu două viteze în UE, plafoanele de costuri stabilite prin Consiliul de la Berlin pot deveni nerealistice în viitor.

3.2. Regimul plăților directe în contextul extinderii Uniunii

Scopul inițial al plăților directe a fost compensarea scăderilor de prețuri, deși în prezent ele și-au pierdut acest caracter.

Țările candidate solicită ca nivelul plăților directe să fie similar cu cel aplicat în agricultura actualei UE, iar prin Agenda 2000 și Consiliul de la Berlin aceste probleme au fost luate în calculul plafonului de cheltuieli pentru cadrul financiar al largirii Uniunii.

În prezent, există opinia că plățile directe către țările care aderă încetinesc restructurarea necesară sau chiar o stopează, creează un cerc vicios puternic - o slabă productivitate, norme inferioare și șomaj deghizat ridicat.

Problema restructurării în țările candidate este direct legată de dualismul sectorului agricol (sectorul comercial cu nevoile lui de investiții și restructurare și agricultura de subsistență, cu rolul său social important pentru zonele rurale).

Plățile directe la nivel ridicat contribuie la consolidarea structurilor existente mai mult decât la favorizarea unei restructurări rapide.

Un aflux masiv de lichidități prin plăți directe în favoarea segmentelor specifice ale unui singur grup profesional poate induce disparități considerabile între venituri și distorsiuni sociale în zonele rurale ale noilor state membre, creând dezechilibre în zonele rurale (legate de proprietatea asupra terenurilor) și între zonele rurale și cele urbane.

Plățile directe trebuie să se introducă progresiv în noile state membre, într-o perioadă de tranziție, astfel încât să se mențină o incitare la restructurare.

Procesul de restructurare, atragerea treptată a celor care practică agricultura de semisubsistență spre piață, crearea de locuri de muncă alternative și asigurarea competitivității sectorului comercial reprezintă o alternativă de durată și extrem de costisitoare.

Efectele perioadei se vor resimți după cel puțin zece ani de la aderare, când nivelul plăților directe va atinge pragul normal; până atunci, ele vor fi la început reduse și apoi în creștere treptată.

Țărilor care aderă într-o primă etapă li se propune: 25% din plățile directe ale actualei UE în 2004, 30% în 2005, 35% în 2006; din 2006 vor crește progresiv astfel încât în 2013 să atingă nivelul practicat în restul UE.

În opinia noastră, un asemenea model de gândire – specific înalților funcționari din Comunitate – va produce, cel puțin pentru România, importante și imprevizibile dificultăți.

3.3. Regimul ajutoarelor directe naționale

Anumite țări candidate acordă deja propriilor agricultori ajutoare similare cu cele ale PAC.

După aderare, aceste ajutoare naționale devin incompatibile cu acquis-ul privind ajutoarele de stat în agricultură și nu vor mai putea fi acordate. Statele nou intrate în Uniune vor avea în vedere ca ajutorul total (național și comunitar) să nu

depășească nivelul susținerii practicat în UE. Nivelul susținerii naționale va fi aprobat deci de către Comisie.

3.4. Regimul normal al plăților directe

Conform reglementărilor actuale – 1259/1999, există aproape 30 plăți directe către agricultori prin PAC, din care șase sunt numai pentru carnea de bovine.

După aderare, chiar dacă sistemul integrat de gestiune și control al ajutoarelor (SIGC) va fi operațional, pot surveni anumite dificultăți în noile state (o problemă delicată o reprezintă distincția între suprafețele de teren și animalele utilizate pentru producția comercială și cele utilizate pentru producția necomercială).

Pot apărea erori și neregularități, pentru că agricultorii se confruntă pentru prima dată cu o astfel de solicitare de sprijin, fără nici un precedent, pentru a le permite comparații. Riscul crește și prin transferul între diferite tipuri de producție (de la cartofi la secară, sau de la lapte la producția de carne de bovine).

Este foarte dificil să se trateze și verifice eligibilitatea unui **număr însemnat de mici solicitări**. În cea mai mare parte a țărilor candidate, cel puțin jumătate din exploatații au sub 5 ha. Dificultățile administrative sunt accentuate de nivelul scăzut al ajutoarelor directe pentru primii ani; costul administrării acestor sume mici poate, de aceea, să fie ridicat în comparație cu suma pusă în joc.

Se va calcula un ajutor mediu/ha pentru fiecare țară – tuturor suprafețelor agricole li se va acorda această plată; nu va exista nici o obligație de producție; terenurile vor fi menținute în bune condiții agrotehnice, compatibile cu normele de protecție a mediului; suprafața minimă eligibilă va fi de 0,3 ha.

Acest regim este opțional; țările care nu aleg acest regim simplificator vor fi obligate să aplice integral regimul normal de ajutoare directe, conform regulilor comunitare.

3.5. Cotele de producție și alte instrumente de gestiune a ofertei

În acest capitol ne vom referi la cotele de producție pentru lapte și zahăr și la alte instrumente de gestiune a ofertei (suprafața de bază pentru culturile arabile și plafoane individuale sau regionale pentru carnea de vită), plata pentru potențialul de producție neutilizat.

Alegerea perioadei de referință se va face într-o etapă ulterioară negocierilor.

UE nu este de acord ca perioada aleasă să fie anterioară anului 1990 (politicile și condițiile economice s-au schimbat, datele statistice sunt fie insuficiente, fie nefiabile pentru a stabili cote) și nici cea imediat următoare anului 1990 (perioada a fost marcată de probleme particulare ale tranziției, s-a înregistrat declinul suprafeței cultivate și al producției). S-a recomandat perioada 1995-1999 în care, după cum se susține de către experții UE, nivelul producției și consumului reflectă adaptarea structurilor de producție și a preferințelor consumatorilor către piețele deschise etc.

Această perioadă nu este obligatorie și uniformă pentru toate sectoarele.

În opinia noastră, pentru toate aceste aspecte, modelele, metodele folosite, dificultățile și concluziile rezultate din precedentele etape de lărgire a UE se cuvin a fi luate în considerare.

3.6. Susținerea dezvoltării rurale

Pentru noile țări candidate a fost elaborată Reglementarea nr. 1268/1999 – *instrumente de preaderare SAPARD*, care conține programe vizând dezvoltarea rurală. Acestea oferă un meniu de 15 măsuri (din cele 22 de măsuri privind dezvoltarea rurală). Din cele 15, 11 sunt incluse în Reglementarea nr. 1257/1999. Prin asemenea reglementări se stabilește legătura între nevoia de restructurare și investițiile necesare în exploatațile agricole, pentru transformarea și comercializarea produselor și pentru infrastructura rurală.

Asistența prin Programul SAPARD se întinde pe o perioadă de trei ani (2004-2006), exploatațile de semisubzistență pot primi un ajutor forfetar de 750 de euro, pe baza unui plan care trebuie să demonstreze viabilitatea economică viitoare a exploatației.

Între alte măsuri importante din Programul SAPARD reținem:

- ameliorarea structurilor de control al calității, al prescripțiilor veterinare și fitosanitare, controlul calității bunurilor alimentare, protecția consumatorilor;
- crearea unor grupuri de producători;
- stabilirea și actualizarea registrelor funciare;
- asistența tehnică pentru măsuri relevante de dezvoltare rurală.

Aceste fonduri sunt destinate unor investiții selective, care stimulează agricultura ecologică și pe cea destinată satisfacerii nevoilor alimentare esențiale.

3.7. Evaluarea costurilor bugetare ale UE

Pentru punerea în practică și aplicarea PAC și a instrumentelor sale în țările candidate după aderarea acestora, Comisia a făcut o estimare a cheltuielilor agricole ale UE postextindere.

Conform perioadei de aplicare a acordului Consiliul European de la Berlin și a Acordului interinstituțional din 6 mai 1999 asupra disciplinei bugetare și a procedurilor bugetare, aceste estimări acoperă perioada până în anul 2006. Acordul de la Berlin pornește de la ipoteza adeziunii a zece state până în 2004. Nivelul și destinația plăților sunt prezentate în tabelul nr. 8.

Tabelul nr. 8

Nivelul alocațiilor care revin țărilor candidate din bugetul UE

mil. euro prețuri 1999

	2004	2005	2006
Angajamente			
Total plăți directe	-	1173	1418
Cheltuieli legate de piețe	516	749	734

	2004	2005	2006
Dezvoltare rurală	1532	1674	1781
Total	2048	3596	3933
Plăți			
Total plăți directe	-	1173	1418
Cheltuieli legate de piețe	516	749	734
Dezvoltare rurală	748	1187	1730
Total	1264	3109	3882

Sursa: Prelucrări proprii după Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000.*

Costurile pentru **plățile directe** sunt ocazionate de măsurile înscrise în anexa la Regulamentul Consiliului (EC) nr. 1259/99.

Aceste plăți nu se pot face decât după 15 octombrie, ceea ce înseamnă că în bugetul pentru anul 2004 ele vor fi practic nule.

Primele pentru produsele lactate se vor acorda, din anul 2005, în trei etape: 1/3, 2/3 și 100% din nivelul total prevăzut; acestea vor apărea ca titlu în buget în anul 2006.

Producătorii din țările candidate vor primi un nivel al plăților directe acordate de UE 15, pe destinații clare, potrivit datelor din tabelul nr. 9.

Tabelul nr. 9

Plăți directe către principalele sectoare

mil. euro prețuri 1999

	2004	2005	2006
Culturi arabile	-	861	1014
Carne de bovine	-	254	299
Lapte și produse lactate	-	-	38
Tutun	-	34	40
Alte	-	24	27
Total	-	1173	1418

Sursa: Prelucrări proprii după Gail L., Clarence W. Jensen, Douglas D. Southgate, *Agricultural Economics and Agribusiness, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2000.*

În ceea ce privește cheltuielile PAC legate de piețe, ipotezele au în vedere prețurile pe piețele mondiale, paritatea \$/€ și dezvoltarea piețelor interne și externe. Având în vedere aceste elemente, costul total a fost estimat la 843 mil. de euro pe an (prețuri constante). Pentru anul 2004 costul estimat va fi de aproximativ 65 % din nivelul unui exercițiu anual normal.

Dacă avem în vedere nivelul costurilor PAC în țările membre, precum și numărul agricultorilor care beneficiază de venituri din bugetul comunitar, sumele prevăzute drept costuri pentru noile țări candidate până în anul 2006 sunt ridice.

De pildă, în ultimii ani agricultura comunitară a beneficiat de fonduri cuprinse între 43 și 47 mild. de euro (tabelul nr. 10).

Dacă raportăm aceste sume la aproximativ șapte milioane de agricultori activi în UE 15, rezultă că pe o persoană susținerea totală se ridică la 6-7 mii de euro/an.

Nu trebuie să pierdem din vedere că această susținere, desigur la cote mai scăzute, se practică de peste 40 ani, timp în care agricultorii europeni și-au consolidat fermele, dimensiunile acestora au sporit, a crescut competitivitatea și productivitatea, au învățat să lucreze în regim de concurență sau au avut posibilitatea să-și găsească de lucru în alte sectoare.

Tabelul nr. 10

**Evoluția costului politicii agricole comunitare - UE 15,
în perioada 1997 - 2001**

mild. euro

	1997	1998	1999	2000	2001
Costul net al PAC, din care:	42,5	41,4	42,9	41,7	44,9
FEOGA garanții, din care:	40,4	38,7	39,5	41,0	44,1
- produse vegetale	26,3	26,7	26,7	25,9	27,9
- produse animale	11,6	9,7	9,4	9,5	10,7
- dezvoltare rurală	2,1	1,8	2,6	4,1	4,5
- alte	0,4	0,5	0,8	1,5	1,0
FEOGA Orientare	4,1	4,4	5,6	2,9	3,0
Total cost al politicii agricole	44,7	43,3	45,3	44,0	47,1

Sursa: *La situation de l'agriculture dans l'Union Européenne, Rapport 2000, CE, Bruxelles, 2001.*

Este foarte probabil ca prin politica agricolă comunitară, de la punerea ei în practică, să se fi avansat până în prezent sume care depășesc 1.000 de mild. de euro.

În cele zece țări candidate est-europene există la ora actuală peste 10 milioane de agricultori; conform bugetului comunitar anterior prezentat, în anul 2004 s-ar putea alocă 1,2-1,3 mild. de euro pentru aceste țări, revenind în medie aproximativ 120-130 de euro pe persoană.

În anul 2006, aceste plăți ar putea ajunge la 300-500 de euro/persoană, comparativ cu cei 6.000-7.000 de euro/persoană cât primesc în prezent actualii agricultori comunitari.

Decalajul cumulat în timp, dublat de schimbarea și reformarea politicii agricole comunitare, în urma negocierilor cu OMC, pare să asigure un caracter durabil al sărăciei și subzistenței pentru agricultorii est-europeni și, practic, pentru întreaga populație a acestor țări. Spunem aceasta deoarece nici politicile industriale sau cele de dezvoltare a serviciilor nu par a avea un viitor mai bun, care să permită creșterea ocupării și a veniturilor pentru forța de muncă care ar părăsi sectorul agricol.

Acestea sunt numai câteva constatări care pot să pună în discuție atât viitorul extinderii Uniunii, cât și conținutul grilei de negociere cu țările candidate în folosul și spre binele lor.

4. Costuri și beneficii potențiale ale integrării agriculturii românești în piața unică

Evaluarea preliminară a costurilor și beneficiilor pe care le-ar putea genera integrarea agriculturii românești în piața unică europeană este un demers extrem de dificil și complex.

Dificultatea este dată în primul rând de nivelul actual al veniturilor și al prețurilor interne la produsele agricole din România; este riscant să se estimeze traiectoria acestora la orizontul integrării.

Aplicarea grilei actuale de negociere, conform pozițiilor comunitare și având în vedere conținutul PAC, oferă date ce pot părea controversate (tabelul nr. 11).

Tabelul nr. 11

Costuri și beneficii estimate pentru integrarea agriculturii românești în UE milioane euro

Cultura sau produsul	Efecte la producător	Efecte la consumator
1. Culturi arabile - Total	1324,6	-
a. Plăți directe (opțiunea B), din care:		
- cereale	1.110	-
- oleaginoase	203	-
- teren retras din cultură	25,9	-
- alte culturi	-14,3	-
b. Efect economic net de piață total	264,3	-247,5
2. Lapte și produse lactate – efect net de piață	921-1.073	-117 - -405
3. Carne de vită și vițel		
a. Plăți directe	200-450	-
b. Efect economic net de piață	39	-37
c. Efect de piață recalculat ¹		-189
4. Carne de oaie – efect net de piață	85	-85
a. Efect net de piață recalculat ²		-168,8
5. Carne de pasăre – efect net de piață³	180	-180

Sursa Prelucrări pe baza datelor din "Impactul adoptării PAC asupra pieței principalelor produse agroalimentare din România", IEA, ESEN-2, Caiet nr. 5/2001.

¹ S-a avut în vedere un consum mediu pe locuitor de 12 kg/an (în UE în 1999 acest consum a fost de 19 kg); pentru acoperirea acestui consum ar fi necesare 270.000 tone de carne/an, cu o diferență de preț în plus față de nivelul actual al prețurilor interne de 700 de euro/tonă:

² S-a luat în considerare creșterea consumului mediu pe locuitor în România de la 2,7 kg în 1999 la 5 kg (în SUA se consumau în aceeași perioadă 8,3 kg); pentru aceasta ar fi necesare 112.500 tone de carne de oaie/an, cu o diferență de preț suplimentară de 1.500 de euro/tonă.

³ Ne referim la un consum mediu anual pe locuitor de 20 kg; în 1999 consumul mediu anual a fost de 13,6 kg, iar în UE acesta era în 1999 de 21,6 kg; rezultă un necesar total de 450.000 tone /an, cu o diferență de preț de 400 de euro/tonă.

Din lectura acestor date se poate constata, desigur, că au fost omise unele produse, precum și diferite componente ale PAC.

Chiar în aceste condiții beneficiile pentru producătorii agricoli ar putea însuma 2-3 mild. de euro/an, în timp ce consumatorii ar trebui să suporte un cost suplimentar de peste 1 mild. de euro/an.

Desigur că nu ne-am pus întrebarea cu cât vor crește în mod necesar salariile și veniturile consumatorilor români pentru a putea să suporte tendința de convergență și de simetrie a prețurilor interne cu cele comunitare. De asemenea, ar fi fost corect și necesar să avem în vedere și o convergență treptată în nivelul și în valoarea consumului mediu anual pe locuitor.

Dacă avem în vedere că în prezent un consumator american cheltuiește din bugetul său peste 2.500 de dolari pe an pentru alimente, iar un consumator comunitar alocă peste 2.200 de euro/an, în timp ce în România se cheltuiesc 500-600 de euro (peste 40% din buget), este evident că productivitatea și competitivitatea agricultorilor rămâne o problemă care se decide în afara sectorului.

Agricultorii români ar fi probabil mult mai competitivi dacă ar putea să vândă produsele la prețuri europene sau mondiale; cum veniturile consumatorilor sunt românești (adică extrem de scăzute) acest fapt este greu de realizat.

Creșterea prețurilor produselor agricole poate influența prin ricoșeu competitivitatea celorlalte sectoare din economie, care ar fi forțate să crească salariile.

Prin urmare, suntem de părere că dosarul agriculturii nu poate fi negociat independent de toate celelalte (politici industriale, politici comerciale, politici de mediu etc.).

Bibliografie

- Bara, Simona; Ionescu, Lucian - *Parteneriatul pentru dezvoltare rurală*, CIDE, Studii și cercetări economice, nr. 7/1997.
- Bara, Simona; Moldovan, Minodora - *Rolul instituțiilor în dezvoltarea agriculturii și a spațiului rural*, IEA, CIDE, Probleme economice, nr. 33/1998.
- Bohateret, Valentin Mihai - *Contribuții privind determinarea rentei funciare în agricultură*, CIDE, Probleme economice, nr. 8/1999.
- Charvet, Jean Paul - *Le désordre alimentaire mondial. Surplus et pénuries: le scandale*, Editura Hatier, Paris, 1987.
- Chivu, Luminița - *Competitivitatea în agricultură, analize și comparații europene*, Editura Expert, 2002.
- Chivu, Luminița - *Factori ai competitivității muncii în agricultura românească*, teză de doctorat, INCE, București, 2001.
- Chivu, Luminița; Ciutacu, Constantin; Valeriu, Ioan-Franc; Marin, Constantin - *Competitivitatea agriculturii și integrarea în UE*, ESEN 2, Caiet CIDE nr. 24/2002.
- Ciutacu, Constantin - *Les décalages de productivité et revenus. Un défi pour l'intégration et la globalisation économiques*, *Romanian Economic Research Observer*, nr. 5/1996, CIDE, București, 1996.
- Ciutacu, Constantin - *Structurile agrare în condițiile integrării economice a României*, Chișinău, 1995.
- Ciutacu, Constantin; Chivu, Luminița - *România și modelul european de agricultură și dezvoltare a spațiului rural*, CIDE, Probleme economice, nr. 31/2002.
- Costea, Mihaela; Ștefănescu, Carmen ș.a. - *Ajustări ale politicilor agricole românești la rigorile comunitare*, IEA, CIDE, Probleme economice, nr. 16-17/1999.
- Costea, Mihaela; Toderoiu, Filon; Alexandri, Cecilia - *Economia agroalimentară. Elemente de cerere, ofertă și mecanisme de reglare*, IEA, CIDE, Probleme economice, nr. 33/1999.
- Davidescu, David; Davidescu, Velicica - *Agricultura României la sfârșit de mileniu*, ESEN 2000.
- Davidovici, Ioan; Gavrilesco, Dinu - *Economia creșterii agroalimentare*, Editura Expert, 2002.
- Dobre, Gheorghe - *Producția agricolă românească interbelică în context european*, CIDE, Revista română de economie, nr. 1-2/1999.
- Dumitru, D.; Ionescu, Lucian; Popescu, M.; Toderoiu, Filon - *Agricultura României - tendințe pe termen mediu și lung*, Editura Expert, București, 1997.
- Florian, Violeta și colab. - *Dezvoltarea rurală în România. Modele instituționale, legislație funciară și impact economico-social*, IEA, CIDE, Analele INCE, nr. 4-5-6/2000.

- Gail, L.; Jensen, W. Clarence; Southgate, D. Douglas - *Agricultural Economics and Agribusiness*, 8 th Edition, John Wiley & Sons, Inc. New York, 2000.
- Gavrilescu, Dinu - *Restructuring and transition of agrifood sector and rural areas in Romania*, Editura Expert, 2002.
- Gavrilescu, Dinu și colab. - *Agricultura României în context național și european. Forțe inerțiale și dinamici ale restructurării agriculturii*, IEA, Analele INCE, nr. 1/1998.
- Gavrilescu, Dinu; Davidovici, Ioan; Giurcă, Daniela (coord.) - *Lecțiile tranziției. Spațiul rural românesc*, Editura Expert, 2001.
- Gavrilescu, Dinu; Giurcă, Daniela (coord.) - *Economia agroalimentară*, Editura Expert, București, 2000.
- Heidhues, Franz; Galburici, Angela - *Rural Financial Market for the Small Private Farm Sector in Romania*, CIDE, Romanian Economic Research Observer, nr. 5/1998.
- Iordan, Marioara; Regep, Mihai; Calmuschi, Vladimir - *Sistemul agroalimentar - "frână"... rudimentară a căderii economiei naționale în tranziție*, CIDE, Revista română de economie, nr. 1-2/2000.
- Mihăilescu, Adina - *Social costs of transition in the rural areas*, CIDE, Romanian Economic Research Observer, nr. 4/2001.
- Neal, Larry; Berzebat, Daniel - *The Economics of the European Union and the Economies of Europe*, Oxford University Press, New York, 1998.
- Oțiman Păun, Ion - *Restructurarea agriculturii și dezvoltarea rurală a României în perspectiva aderării la UE. Un punct de vedere*, ESEN 2000.
- Papuc, Mihai - *Particularități ale cererii și ofertei de mărfuri în spațiul rural românesc*, CIDE, Studii și cercetări economice, nr. 7/1999.
- Popescu, Marin - *Agricultura României*, CIDE, Probleme economice, nr. 11-12-13/2001.
- Popescu, Marin - *Lecțiile tranziției. Agricultură 1990-2000*, Editura Expert, 2001.
- Popescu, Marin - *Politica agricolă a României sub impactul tranziției*, CIDE, Studii și cercetări economice, nr. 8-9/2000.
- Roningen, V.O.; Dixit, P.M. - *How Level in The Playing Field: An Economic Analysis of Agricultural Policy Reforms in Industrial Market Economies*, USDA, Washington, 1989.
- Sima, Elena - *Agricultura ecologică și percepția schimbării de la cantitate la calitate*, CIDE, Probleme economice, nr. 6/2002.
- Toderoiu, Filon - *Agricultura - resurse și eficiență*, Editura Expert, 2002.
- Toderoiu, Filon; Ștefănescu, Carmen - *Evoluția producției agricole sub incidența tranziției*, CIDE, Revista română de economie, nr. 1-2/2000.
- Vincze, Maria - *Restructurarea agriculturii și dezvoltarea rurală a României în vederea aderării la UE. Un punct de vedere*, ESEN 2000.
- Vincze, Maria - *Romanian Agriculture in Transition from Central Planning to the Common Agricultural Policy*, CIDE, Romanian Economic Research Observer, nr. 6/2001.
- *** - *Agenda 2000 – Agriculture*, Version Integrale, Luxemburg, 1997.

- *** - *Agenda 2000 – For a stronger and wider Union*, CE, Luxemburg, 1997.
- *** - *Competitivitatea agriculturii și integrarea în UE*, ESEN-2, Caiet nr. 24.
- *** - *Condiționalități ale politicilor agricole și alimentare*, ESEN-2, Caiet nr. 18.
- *** - *Convergențe legislative și instituționale ale sectorului agroalimentar în perspectiva integrării în UE*, ESEN-2, Caiet nr. 15.
- *** - *De ce politică are nevoie România?*, CIDE, Probleme economice, nr. 18/2002.
- *** - *Evoluția sectorului agroalimentar în România - convergențe multicriteriale cu UE*, ESEN-2, Caiet nr. 17.
- *** - *Guvernul României - Programul economic de preaderare*, Guvernul României, București, septembrie 2001.
- *** - *Impactul adoptării PAC asupra pieței principalelor produse agroalimentare din România*, IEA, ESEN-2, Caiet nr. 5/2001.
- *** - *Impactul politicilor agricole asupra gospodăriei rurale*, ESEN-2, Caiet nr. 20.
- *** - *Implicațiile adoptării acquis-ului comunitar privind politicile comunitare în domeniul produselor agroalimentare*, ESEN-2, Caiet nr. 4.
- *** - *La situation de l'agriculture dans l'Union Européenne*, Rapport 2000, CE, Bruxelles, 2001.
- *** - *Politica agricolă comună și perspectivele probabile de evoluție. Caracterizarea politicilor agricole românești în perioada asocierii la UE*, CIDE, Probleme economice, nr. 42/2002.
- *** - *Prioritățile politicilor rurale românești în condițiile negocierii dosarului agricol al aderării la UE*, ESEN-2, Caiet nr. 19.
- *** - *Rapport Régulier 2000 de la Commission sur les progrès réalisés par la Roumanie sur la voie de l'adhésion*, Bruxelles, 8 novembre 2000.
- *** - *Restructurarea piețelor principalelor produse agroalimentare*, ESEN-2, Caiet nr. 16.